

XX. január 2023

Kto sa o nás postará o 50 rokov?

Projekcia ponuky služieb dlhodobej starostlivosti

Alexandra Salamonová

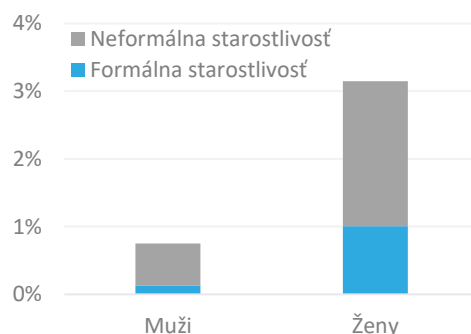
Slovensko čaká jedno z najprudších starnutí obyvateľstva spomedzi krajín EÚ, čo so sebou prinesie mnohé výzvy. Jednou z nich bude zabezpečiť dostatočnú a kvalitnú dlhodobú starostlivosť poskytovanú osobám odkázaným na pomoc iných pri aktivitách každodenného života. Projekcie výdavkov na dlhodobú starostlivosť štandardne sledujú len dopytovú stránku po službách a predpokladajú, že v rovnakej miere, ako sa uspokojuje dopyt dnes, bude uspokojený aj o 50 rokov. Vplyvom starnutia tak bude rásť počet ľudí s potrebou starostlivosti, ktorým by sa mal poskytnúť relatívne rovnaký objem služieb ako dnes. Starnutie však zníži dostupnosť mladších kohort, čo sa odzrkadlí na veľkosti pracovnej sily a aj dostupnosti mladších opatrovateľov. Projekcie naznačujú, že ponuka služieb dlhodobej starostlivosti v budúcnosti neudží tempo s rastom ich potreby a pre udržanie rovnakej miery pokrytia ako dnes, by sa dostupnosť služieb v roku 2070 musela zvýšiť takmer trojnásobne. Je preto potrebné budovať kapacity formálnych služieb, ale dbať aj na efektívnosť systému napr. využívaním technológií. Väčšia podpora od štátu by mala smerovať aj neformálnym opatrovateľom, ktorí budú mať na pleciach čoraz viac starostlivosti, a to vo forme podpory terénnych, komunitných, konzultačných či odľahčovacích služieb.

Kto sa o nás stará dnes?

Dlhodobú starostlivosť (LTC¹) na Slovensku poskytujú hlavne ženy, prevažne ako neformálne opatrovateľky. V našich podmienkach sa o odkázaných oficiálne stará viac ako 3 % žien a necelé 1 % mužov². V oboch prípadoch prevláda platená neformálna starostlivosť³ poskytovaná blízkymi či známymi v domácom prostredí a kompenzovaná peňažnými príspevkami na opatrovanie a osobnú asistenciu. Formálna starostlivosť⁴ – zabezpečovaná profesionálnymi pracovníkmi napr. v ústavných zariadeniach alebo opatro-

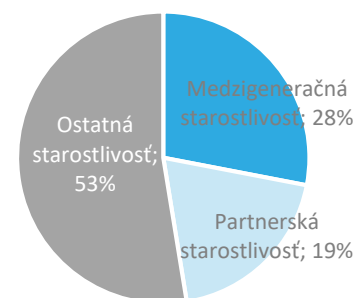
Ženy dominujú v poskytovaní starostlivosti, najmä vo formálnych službách

Graf 1: Miera poskytovania služieb LTC podľa typu a pohlavia (% populácie, 2018)

zdroj: UPSVaR, SP, ŠÚSR, NCZI

Graf 2: Príspevok na opatrovanie podľa typov starostlivosti (2018) – neformálna starostlivosť

zdroj: UPSVaR

¹ Z angl. Long-term care. Účelom je zmierniť ťažkosti odkázaných osôb a zvládnuť zhoršenie ich zdravotného stavu.

² Viac ako 90 tis. žien a 20 tis. mužov.

³ Neformálna starostlivosť môže byť poskytovaná aj bez finančnej kompenzácie, napr. ak opatrovaná osoba nedosahuje najvyššie stupne odkázanosti. Nie je však oficiálne evidovaná, preto ju nevieme zahrnúť do projekcie.

⁴ Presná identifikácia zamestnancov služieb LTC nie je zatiaľ možná kvôli absentujúcim informačným systémom na mikroúrovni. Sú tu zahrnutí zamestnanci pracujúci v rámci SK NACE 87100, 87200, 87300, 88100 (zabezpečujúci prevažne ústavnú sociálnu starostlivosť). Taktiež tu spadajú zamestnanci z výkazov V7, V10 a V11 a zamestnanci z výkazu o prehľade siete zdravotnej starostlivosti v súlade so zatriedením služieb LTC podľa manuálu IFP.

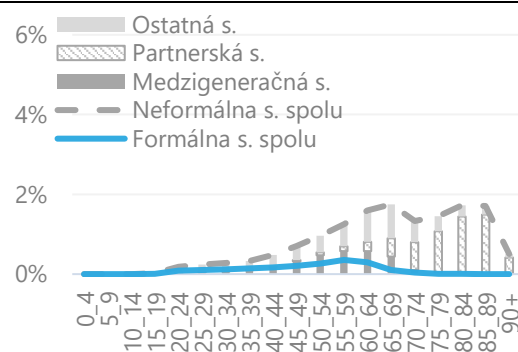
-vateľskou službou, je zastúpená v menšej miere, no ženy tam dominujú ešte výraznejšie oproti mužom⁵. Väčšie zapojenie mužov do neformálnej starostlivosti pravdepodobne odzrkadľuje, že sú ochotnejší poskytovať starostlivosti pre blízkych.

Takmer polovica neformálnych opatrovateľov a opatrovateliek sú najbližšia rodina – skôr deti než manželia a manželky. Skoro pätinu starostlivosti zabezpečujú partneri v manželstve. Väčšinou sú to ženy, čo je pravdepodobne dané ich dlhším dožitím oproti mužom. Ak žena v staršom veku potrebuje starostlivosť, pri skoršom úmrtí manžela jej ju kompenzujú skôr jej deti, ktoré poskytujú až takmer tretinu opatrovateľskej starostlivosti⁶. Zvyšnú polovicu opatrovateľov – ostatnú starostlivosť, tvoria nezobášaní partneri, súrodenci, rodičia starajúci sa o odkázané dieťa⁷, ale aj opatrovatelia bez rodinných väzieb⁸.

Starostlivosť poskytujú zväčša staršie osoby, neformálni opatrovatelia majú v priemere vyšší vek než zamestnanci formálnych služieb⁹. Viac ako polovica formálnych zamestnancov má vyše 48 rokov¹⁰ Neformálni opatrovatelia sú o niečo starší – viac ako polovica z nich má vyše 57 rokov. Priemerný vek opatrovateľov prirodzene stúpa v závislosti od typu poskytovanej starostlivosti. Ostatnú starostlivosť zabezpečujú relatívne mladší ľudia – rodičia starajúci sa o odkázané dieťa, súrodenci či osoby, ktoré sa ťažšie uplatňujú na trhu práce a peňažný príspevok im kompenzuje príjem zo zamestnania¹¹. Medzigeneračnú opateru poskytujú o niečo staršie osoby – deti dôchodcov. Partnerská starostlivosť je poskytovaná najstaršími kohortami – manželmi a manželkami dôchodcov. Pri mužoch opatrovateľoch je vek v priemere o trochu vyšší, čo je pravdepodobne dané vekovým rozdielom medzi partnermi.

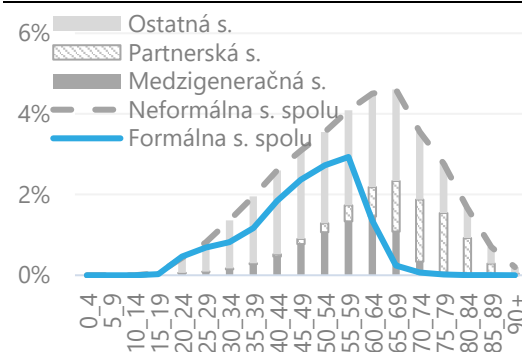
Mladšie ročníky sú viac vo formálnych službách, starší ako neformálni opatrovatelia

Graf 3: Vekové rozloženie mužov poskytujúcich LTC (% populácie mužov, 2018)

zdroj: UPSVaR, SP, ŠÚSR, NCZI

Graf 4: Vekové rozloženie žien poskytujúcich LTC (% populácie žien, 2018)

zdroj: UPSVaR, SP, ŠÚSR, NCZI

⁵ Veľká participácia žien v tejto oblasti je pozorovateľná vo väčšine OECD krajín na priemernej úrovni 90 %.

⁶ Až v 80 % sa deti starajú o svoje matky.

⁷ Rodičia starajúci sa o odkázané dieťa na účely tejto analýzy nie sú považovaní za medzigeneračnú starostlivosť, keďže cieľom je skôr poukázať na starostlivosť mladších starajúcich sa o staršie kohorty, kde sa výraznejšie prejavila demografické zmeny.

⁸ Relatívne rozdelenie opatrovateľov podľa týchto kritérií ostalo obdobné aj v roku 2021. To naznačuje, že trendy sa zatiaľ medziročne výrazne nemenia a neboli značne ovplyvnené ani pandemiou.

⁹ Pri zamestnancoch triedených podľa SK NACE (zhruba 70 % formálnych zamestnancov) z databázy Sociálnej poisťovne bolo možné oddeliť pohlavie a určiť presnú vekovú štruktúru osôb. Pri osobách prebratých z výkazov V7, V10 a V11 (ŠÚSR, zhruba 25 %) bolo možné rozdeliť osoby len podľa pohlavia. Veková štruktúra (a aj pohlavie v prípade zdravotníckych zamestnancov, NCZI) boli preto prebraté podľa zamestnancov triedených podľa SK NACE. Pri neformálnej starostlivosti (UPSVaR) bolo pohlavie a vekovú štruktúru možné určiť pri opatrovateľskom príspevku (85 % poskytovateľov). U zvyšných osobných asistentov sa predpokladá rovnaké rozloženie podľa pohlavia a veku ako pri opatrovateľoch.

¹⁰ Priemerný vek zamestnancov v čase mierne rastie, čo naznačuje menší prílev mladších a zotrvanie stálych zamestnancov.

¹¹ Istú časť ostatnej starostlivosti zabezpečujú aj staršie kohorty – ide pravdepodobne o dôchodcov, ktorí si dopĺňajú príjem k dôchodku.

Ako vyzerajú vyhladky do budúcnosti?

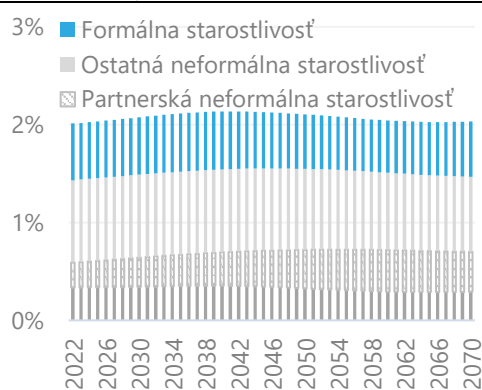
Projekcia budúcich poskytovateľov dlhodobej starostlivosti je založená na súčasnej miere poskytovaných služieb so zohľadnením veku, pohlavia a rodinného stavu.

Súčasnú mieru poskytovania služieb sú aplikované na dlhodobé populačné, resp. makroekonomické projekcie¹², čo umožňuje odhadnúť budúcu ponuku služieb LTC pri zachovaných predpokladoch¹³. Pri formálnej starostlivosti sa zohľadňuje miera poskytovania služieb voči pracovnej sile, nakoľko služby poskytujú primárne zamestnanci. Pri neformálnej starostlivosti nadväzuje medzigeneračná a ostatná starostlivosť na vývoj populácie. Je to dané tým, že dôležitú úlohu tu zohrávajú práve mladšie kohorty, ktoré budú nepriaznivo ovplyvnené demografickým vývojom. Starostlivosť manželom/manželkou je daná projekciou zosobášenej populácie, kde sa prejaví nárast najmä pri starších kohortách¹⁴. Vo všetkých prípadoch sa zohľadňuje aj pohlavie, keďže LTC je výrazne ovplyvnené dostupnosťou žien na trhu práce či v populácii. Projekcia tiež zohľadňuje rast strednej dĺžky života na dlhom horizonte, ktorý je už priamo zachytený v populačnej a makroekonomickej projekcii¹⁵.

Celková ponuka služieb LTC sa vplyvom starnutia výrazne nezmení, upraví sa však štruktúra poskytovateľov.

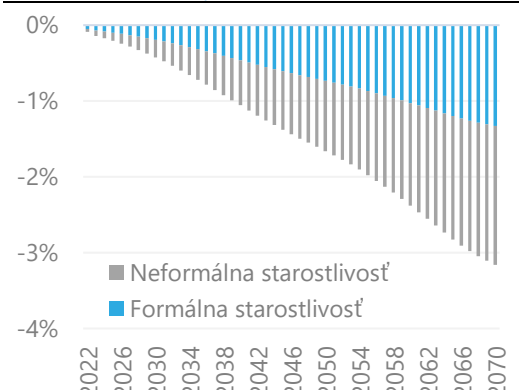
Pri formálnej starostlivosti – závislej od dostupnosti pracovnej sily, bude pozitívne pôsobiť postupný rast dôchodkového veku v súlade s rastom strednej dĺžky dožitia. Úbytok mladších kohort sa tak do istej miery vykompenzuje väčším počtom starších zamestnancov¹⁶. S príchodom staršej populácie bude zároveň poskytovať opateru čoraz viac manželov a manželiek. Naopak, poklesom pôrodnosti ubudne medzigeneračná a ostatná starostlivosť, ktorá je dnes – výraznejšie u žien, viac závislá na mladších kohortách.

Graf 5: Projekcia ponuky služieb LTC do 2070 (% populácie)

zdroj: UPSVaR, SP, ŠÚSR, NCZI, IFP

Graf 6: Medzera medzi dopytom a ponukou LTC (% populácie)

zdroj: UPSVaR, SP, ŠÚSR, NCZI, IFP

Ponuka služieb neustojí rastúci dopyt spôsobený starnutím

Ponuka služieb LTC neudrží tempo s rastom ich potreby, pre udržanie rovnakej miery pokrytia by sa dostupnosť služieb v roku 2070 musela zvýšiť takmer trojnásobne. V súčasnom systéme sa v priemere 1 človek stará o 2 odkázané osoby, či už formálnou

¹² Prevzaté z Ageing Report 2021.

¹³ To znamená, že ak dnes zo všetkých 65-69 ročných mužov poskytujú starostlivosť 2 %, očakáva sa, že v rovnakej miere ju budú poskytovať aj v roku 2070. Vplyvom starnutia však budeme mať viac 65-69 ročných mužov, preto 2 % z nich budú predstavovať viac osôb poskytujúcich starostlivosť.

¹⁴ Miera zosobášenej populácie je daná priemernými hodnotami po 5-ročných kohortách za roky 2018 – 2021, ktorá ostáva v čase nezmenená.

¹⁵ Projekcia pracuje so scenárom naviazania dôchodkového veku na strednú dĺžku života v súlade so súčasne platnou legislatívou.

¹⁶ K väčšej dostupnosti formálnych zamestnancov v tomto odvetví by tiež mohli prispieť technologické zmeny, ktoré by uvoľnili pracovnú silu a tá by mohla nájsť uplatnenie aj v tomto odvetví. S týmto scenárom projekcia nepočíta.

alebo neformálnou starostlivosťou¹⁷. Starnutie populácie však spôsobí, že o 50 rokov bude na jednu osobu v systéme LTC pripadať viac ako 5 ľudí s potrebou starostlivosti¹⁸. Miera potreby služieb LTC totiž rastie s vekom a prudké starnutie takmer strojnásobí počet osôb odkázaných na starostlivosť iných¹⁹, zatiaľ čo ponuka služieb ostáva v čase vplyvom demografického vývoja takmer nezmenená.

Do budúca je potrebné zvyšovať dostupnosť formálnych služieb, ale aj efektívnosť systému. Budovanie kapacít formálnych služieb LTC by malo ísť ruku v ruku so zlepšovaním vzdelávania a kurzov. Lepšie podmienky môžu tiež prispieť k prilákaniu mladších ľudí a potenciálne aj mužov. Pozornosť by sa mala venovať aj odstraňovaniu bariér vstupu do sektora – napr. pomocou jazykových kurzov, zjednodušením uznávania dokladov zo zahraničia či uznávaním dosiahnutých zručností v rámci neformálneho opatrovania. K vyššej efektívnosti systému by mohla prispieť aj implementácia technológií, napr. zdvíhacích zariadení či vzdialenej starostlivosti (telemedicína) v podobe diaľkových monitorovacích zariadení osôb, asistenčných liniek a pod.

Väčšia podpora by mala smerovať neformálnym opatrovateľom, ktorí budú mať na pleciach čoraz viac starostlivosti. Neformálne opatrovanie môže negatívne ovplyvňovať nie len opatrovateľov, ale aj štát²⁰ (EC, 2021). Jeho poskytovanie by tak malo byť skôr voľbou, než nutnosťou. Pri nedostatku formálnych služieb však blízki nemusia mať častokrát na výber. Opatrovanie by malo byť preto viac flexibilné, s dostatkom terénnych, komunitných, konzultačných a odľahčovacích služieb, ktoré čiastočne odbremenia záťaž opatrovateľov. Tí sa následne aspoň parciálne budú môcť začleniť na trh práce. Cielená podpora LTC zároveň môže prispieť k znižovaniu rodových rozdielov, nakoľko starostlivosť poskytujú primárne ženy.

Literatúra

EUROPEAN COMMISSION, DIRECTORATE-GENERAL FOR EMPLOYMENT, SOCIAL AFFAIRS AND INCLUSION (2021). *Long-term care report : trends, challenges and opportunities in an ageing society*. Volume I, Publications Office, Dostupné na: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/677726>.

EUROPEAN COMMISSION (2020). *The 2021 Ageing Report : Underlying Assumptions and Projection Methodologies*. Luxemburg: Publications Office of the European Union. ISSN 2443-8014.

GEERTS, J. et al. (2012). *Long-Term Care Use and Supply in Europe: Projection Models and Results for Germany, the Netherlands, Spain and Poland*. ENEPRI Research Report No. 116, April 2012.

¹⁷ Projekcia nezohľadňuje súčasnú nerovnováhu medzi dopytom a ponukou, kde určitá časť populácie s potrebou starostlivosti nie je pokrytá oficiálnymi službami LTC a môže sa im dostávať opatera bez akejkoľvek kompenzácie štátu. Výsledky projekcie tak predstavujú dodatočný efekt rastu dopytu vyplývajúci zo zmeny demografie.

¹⁸ Dopyt po službách LTC je prevzatý z projekcie výdavkov na dlhodobú starostlivosť, kde sa predpokladá konštantná miera využívania služieb LTC podľa kohort. Pri neformálnej starostlivosti zohľadňujeme len osoby, ktorým sa poskytuje opatrovanie alebo osobná asistancia, nakoľko len tieto služby predpokladajú nevyhnutné zapojenie ďalšej osoby do starostlivosti.

¹⁹ V roku 2070 bude mať skoro každý tretí obyvateľ viac ako 64 rokov (dnes je to zhruba 16 % celkovej populácie). Podiel obyvateľstva staršieho ako 79 rokov vzrastie z 3,4 % na takmer 15 % celkovej populácie do roku 2070.

²⁰ Poskytovanie neformálnej starostlivosti má vplyv na fyzické aj mentálne zdravie opatrovateľa. Neformálni opatrovatelia sa zároveň vzdávajú účasti na trhu práce, čo má dopad na ich súčasný, ale aj budúci príjem v podobe dôchodku či úspor. Nižšia participácia sa zároveň prejavuje aj na daniach a poistnom v štátnom rozpočte.

GEERTS, J., WILLEMÉ, P. (2012). *Projections of use and supply of long-term care in Europe: Policy implications*. ENEPRI Policy Brief No. 12, 12 April 2012. [Policy Paper]. Dostupné na: <http://aei.pitt.edu/34585/>.

OECD (2020). *Who Cares? Attracting and Retaining Care Workers for the Elderly*, OECD Health Policy Studies, OECD Publishing, Paris, Dostupné na: <https://doi.org/10.1787/92c0ef68-en>.

PICKARD, L. (2015). *A growing care gap? The supply of unpaid care for older people by their adult children in England to 2032*. *Ageing and Society*, 35(1), 96-123. doi:10.1017/S0144686X13000512.

SALAMONOVÁ, A., FODOR, J. (2021). *Projekcia verejných výdavkov na dlhodobú starostlivosť - Manuál*. Dostupné na: https://www.mfsr.sk/files/archiv/31/LTC_manual.pdf.